

Resultat PM – Tillsynskampanj för vattenuttag

Sammanfattning

Tillsynskampanjen för vattenuttag har genomförts på ett antal länsstyrelser (Blekinge, Gotland, Jönköping, Kalmar, Kronoberg, Skåne, Västmanland, Östergötland) under 2019 inom ramen för SMHIs regeringsuppdrag om bättre kunskap om Sveriges vattenuttag. Tillsynskampanjens syfte har varit att samla in tidsserier av vattenuttagsdata, att testa metodik för insamling samt att samla ihop länsstyrelsernas erfarenheter, lärdomar och förslag till vidare arbete. Medverkande län har haft olika fokusområden (vattendrag, sjö eller bransch), vilket bedöms ge olika förutsättningar för tillsynen och en bredare utvärdering av resultaten.

De flesta verksamhetsutövare som länsstyrelserna har varit i kontakt med i tillsynskampanjen mäter inte sitt uttag av vatten. Sammanlagt har länsstyrelserna haft kontakt med 429 verksamhetsutövare. Av de svar som inkommit har 65 verksamhetsutövare angett att de regelbundet mäter sitt vattenuttag. Sammanlagt har 78 tidsserier med vattenuttagsdata skickats till SMHI. Resultaten visar att det behövs mer incitament för att få verksamhetsutövare att mäta sina vattenuttag samt att de verksamhetsutövare som faktiskt gör mätningar ofta har relativt stora uttag av vatten.

De flesta länsstyrelser anger att inget aktivt egeninitierat tillsynsarbete av vattenuttag bedrivs utöver tillsynskampanjen. Samtliga länsstyrelser anger att den otydliga lagstiftningen kring vattenuttag är ett problem vid tillsyn och provning. Flera länsstyrelser gör också bedömningen att det är svårare att bedriva tillsyn på grundvattenuttag än ytvattenuttag.

Inom projektet har många olika intressenter på yt- och grundvattenresursen identifierats. Målkonflikter bedöms i framtiden kunna bli allt vanligare, och det kommer att krävas ett helhetsperspektiv när olika intressen ställs mot varandra. Att beräkna vattenbalanser, för både yt- och grundvattenresurser, kommer att bli ett allt viktigare verktyg, särskilt i områden med bristande vattentillgångar och här är information om vattenuttag en viktig del.

Ska länsstyrelserna kunna arbeta bredare och mer systematiskt med prövning och tillsyn av vattenuttag kommer nationella vägledningar/handledningar behöva tas fram och Miljösamverkan Sverige projekt med fokus på vattenuttag prioriteras.

Tidsserierna som länsstyrelserna har tagit fram inom projektet har hanterats som skyddsvärd information. Det bedöms som orimligt att all vattenuttagsdata som i framtiden samlas in i Sverige ska hanteras som skyddsvärd.

Bakgrund och syfte

SMHI fick 2018 ett regeringsuppdrag via klimatanpassningsanslaget att arbeta med *”kunskapsuppbyggnad och sammanställning av vattenuttag på avrinningsområdesnivå som underlag för regionala och lokala vattenförsörjningsplaner i samarbete med relevanta myndigheter och sektorer”*.

I arbetet med regeringsuppdraget påbörjades tidigt diskussioner kring vilken vattenuttagsdata som är möjlig att samla in via tillsynen. Beslut togs, i samverkan med referensgruppen för regeringsuppdraget, att länsstyrelserna skulle ges möjlighet att arbeta tillsammans i en tillsynskampanj. Detta eftersom länsstyrelserna är tillsynsmyndighet över vattenverksamheter, samt utgör en remissinstans vid tillståndsprövning av vattenverksamhet. Länsstyrelserna är också prövande instans av anmälningar om vattenverksamhet. Vidare omfattas alla vattenuttag om krav på egenkontroll, vilket betyder att det är teoretiskt möjligt att tillsynsmyndigheten (i detta fall länsstyrelsen) kan begära in handlingar och uppgifter som behövs för tillsynen enligt 26 kap. miljöbalken.

Tillsynskampanjens medverkande län har på olika sätt upplevt problem med vattentillgångarna under de senaste åren. Detta speglar också bilden av att Sverige är ett avlångt land där olika län har olika problembild.

Tillsynskampanjens syfte har varit:

- att genomföra en tillsynskampanj som ett komplement till länsstyrelsernas ordinarie tillsynsarbete om vattenuttag och insamling av data
- testa metodik för insamling och bidra till att utveckla Älvan för att data ska kunna hanteras och lagras på ett ändamålsenligt sätt
- samla in uttagsdata
- samla ihop länsstyrelsernas erfarenheter, lärdomar och förslag till vidare arbete

Länsstyrelsernas arbete

I tabellen nedan sammanfattas de medverkande länsstyrelsernas arbete under tillsynskampanjen. Länen har i projektet medvetet haft olika fokusområden, vilket bedöms ge olika förutsättningar för tillsynen och en bredare utvärdering av resultaten. Flera län valde att fokusera på jordbrukets uttag till bevattning, några län valde tillsyn utifrån ett specifikt vattendrag eller sjö, och något län valde att titta på besöksnäringens enskilda grundvattenuttag.

Sammantaget har länsstyrelserna inom tillsynskampanjen genom meddelanden, i fält, eller via informationsmöten haft kontakt med 429 verksamhetsutövare. Några län har kompletterat med att skicka förelägganden om att inkomma med uppgifter om egenkontroll. Av de svar som inkommit har 65 verksamhetsutövare angett att de mäter sin vattenförbrukning. Detta har resulterat i att 78 tidsserier med vattenuttagsdata har skickats till SMHI.

Län	Huvudsakligt område eller bransch som tillsynats	Antal kontakter med VU (via meddelanden, i fält eller på informationsmöte)	Antal förelägganden om att inkomma med uppgifter om egenkontroll	Antal VU som mäter sin vattenförbrukning	Antal tidsserier som inkommit till SMHI
Blekinge	Bevattnings-företag grundvatten	100 meddelanden		30	40*
Gotland	Besöks-anläggningar med enskilt vatten	15 meddelanden		3	1
Jönköping	Uppströms sjön Solgen	48 meddelanden (varav 8 med tillstånd)		1	1
Kalmar	Hagbyån. Bevattnings-samfällighet och Kalmar vatten	67 meddelanden		14	17*
Kronoberg	Sjön Åsnen	2 meddelanden 60 inbjudna till möte		2	2
Skåne	Inventering i fält, vid särskilt värdefulla vattendrag	27 förelägganden 25 inbjudna till möte	27	10	10
Västmanland	Södra delen av Kolbäcksån	30 meddelanden		4	4
Östergötland	Jordbruks-bevattning i området ovan Lillån	55 meddelanden	9	1	3
Summa		429 kontakter	36	65	78

Tabell 1. Sammanfattning av medverkande länsstyrelserns arbete och resultat under tillsynskampanjen.

*) flera uttagpunkter per fastighet/verksamhetsutövare, vilket medför att det är fler tidsserier per verksamhetsutövare som skickats till SMHI.

Länsstyrelsen Blekinge valde fokusområde Listerlandet efter att ett bevattningsföretag med 100 st olika tillstånd till grundvattenuttag under 2018 meddelat att de tog ut mer vatten än vad deras tillstånd medgav. En förfrågan skickades till samtliga verksamhetsutövare (främst lantbrukare, men även en golfklubb) inom bevattningsföretaget. Cirka 35 svar inkom där 10 av dessa antingen var avflyttade eller inte har gjort något vattenuttag under de efterfrågade åren. 40 stycken olika tidsserier med vattenuttag inkom. Resultatet visar att en majoritet av de som faktiskt tar ut grundvatten på Listerlandet också tar också ut mer vatten än vad deras domar tillåter, vilket framförallt gäller åren 2016 och

2018. Resultatet gör att länsstyrelsen måste tänka till hur detta ska hanteras i fortsättningen vid torrår. Från början planerades en större tillsynsinsats, men pga resursbrist och svårigheter att hantera all uppföljning minskades arbetet ned.

Länsstyrelsen Gotland har inom tillsynskampanjen valt att arbeta med besöksnäringens enskilda vattenförsörjning och grundvattenuttag. I det tidigare arbetet med Regional vattenförsörjningsplan för Gotlands län har 45 boendeanläggningar med enskilt vatten identifierats. Samtliga dessa boendeanläggningar är således själva ansvariga för sin dricksvattenförsörjning. En enkät skickades ut till 15 av 45 av dessa boendeanläggningar, urvalet gjordes främst utifrån problemområden och områden med tunna jordlager. De viktigaste resultaten är att få boendeanläggningar med enskilt vatten mäter sin vattenförbrukning. Dessutom upplever sig få av verksamhetsutövarna ha problem med vattentillgång och kvalitet, trots att de återfinns inom vad som avses som problemområde inom vattenförsörjningen.

Länsstyrelsen Jönköping har med hjälp av utskickade meddelanden bett om att få information om vattenuttag i Solgenån uppströms sjön Solgen. Meddelandena har skickats dels generellt till samtliga markägare inom projektområdet och dels riktade till de med tillståndsgivna vattenuttag för bevattningsändamål, samt ett dricksvattenuttag. Ett fältbesök har också genomförts under juli månad. Under fältbesöket syntes inga som helst spår av bevattningsutrustning eller att någon bevattning sker. Jönköping har även skickat meddelanden till berörda kommuner och Emåförbundet. Det viktigaste resultatet har varit att de svar som rapporterats stämmer överens med vad som sågs i verkligheten vid fältbesöket. De markägare med tillstånd att ta ut vatten för bevattningsändamål meddelade att de inte gör något vattenuttag, vilket verkade stämma.

Länsstyrelsen Kalmar valde att rikta arbetet inom tillsynskampanjen till Hagbyåns avrinningsområde. Detta eftersom det i Hagbyån finns en stor bevattningssamfällighet med 66 delägare, samtidigt som Kalmar Vatten AB (KVAB) utgör en stor aktör genom sin reglering av sjön Hultebräan för den kommunala dricksvattenförsörjningen. Inför bevattningssäsongen skickades ett informationsbrev ut till medlemmarna i bevattningssamfälligheten samt till KVAB med uppmaning om att mäta de vattenuttag som görs. De informerades också om att Länsstyrelsen under hösten kommer att begära in redovisning av de vattenuttag som gjorts under året. Under sommaren genomfördes fältinventering längs med Hagbyån och de slangar och pumpstationer som påträffades noterades. Efter bevattningssäsongens slut begärdes redovisning från bevattningssamfälligheten och KVAB in. Resultaten visar att det endast är några få av bevattningssamfällighetens medlemmar som står för de stora uttagsmängderna. Vidare är många av medlemmarna passiva med utarrenderade marker, och där görs inga uttag annat än möjligtvis för trädgårdsbevattning.

Länsstyrelsen Kronoberg valde att fokusera tillsynen inom ramen för tillsynskampanjen på sjön Åsnen. Åsnen är en sjö med höga värden, många intressen och låga vattennivåer 2018. Under våren 2019 skickades ut information om vattenuttag tillsammans med en inbjudan till ett informationsmöte om vattenuttag till lantbrukare och fruktodlare runt sjön. LRF var med på mötet och hjälpte också till att skicka ut informationen och inbjudan till sina medlemmar. En kommun deltog på mötet som genomfördes i april 2019. Efter mötet inkom två anmälningar om vattenverksamhet gällande vattenuttag i Åsnen för bevattning, vilket var färre än förväntat. Det är oklart om resultatet speglar det verkliga uttaget då inga fältbesök genomfördes. Det är också oklart om det förekommer grundvattenuttag för bevattning istället för ytvattenuttag. En kontakt med Mark- och miljödomstolen togs för att begära ut eventuella tillstånd, men det fanns inga tillstånd för ytvattenuttag för Åsnen eller grundvattenuttag från området. Det finns tillstånd för ett större ytvattenuttag som ligger uppströms Åsnen, i Dansjön, för vattenuttag för bevattning av golfbana. Egenkontroll begärdes in för år 2016-2019 på vattenuttaget från Åsnen som pågått sedan 2014 för bevattning av timmer och för vattenuttaget från Dansjön för bevattning av golfbana år 2016-2018. Båda uttagen har med stor marginal hanterats inom ramen för tillståndet och anmälningsbeslutet.

Länsstyrelsen Skåne har under sommaren 2019 bedrivit en övergripande inventering av grund- och ytvattenuttag i Skåne. Målet har varit att inventera alla tillståndspliktiga uttag från de vattendrag där det finns konkurrens med antingen värdefulla vattendrag eller dricksvattenuttag. Under hösten 2019 har flertalet verksamhetsutövare förelagts att inkomma med uppgifter angående sitt vattenuttag. Först därefter kan det för de flesta uttagen bedömas om de är tillståndspliktiga. Ett informationsmöte har också genomförts. Totalt har 10 stycken rimliga och tillförlitliga tidsserier på vattenuttag erhållits.

Länsstyrelsen i Västmanland har arbetat med den del av Kolbäckån som rinner mellan Mälaren och Virsbo. Det finns tre tillstånd för vattenuttag i Kolbäckån, som samtliga innehas av industriverksamheter. Som första steg togs en lista fram över vilka verksamhetstyper som skulle kunna vara aktuella för inventering: industrier, verksamheter som sysslar med bevattning (kyrkogårdar, handelsträdgårdar, frukt- och bärödlingar, större allmänna trädgårdar, rabatter och parker, golfbanor), ridskolor, timmer- och flisupplag och vattenverk. Ett brev med frågor skickades ut till 30 verksamhetsutövare i området som antogs använda sig av yt- eller grundvatten i sin verksamhet. Resultaten visade att cirka 20 verksamheter har angett att de använder yt- eller grundvatten i sin verksamhet, och av dessa har fyra av verksamheterna angett att de mäter mängd uttaget vatten. Många av de resterande verksamheterna har gjort uppskattningar utifrån pumpens kapacitet och tid då verksamheten pågår. Olika verksamheter har gjort på många olika sätt när de uppskattat/beräknat sin vattenförbrukning, och det är ofta oklart och svårt att förstå hur de har kommit fram till det som de har svarat. Därför ”spretar” inkomna svar väldigt mycket åt olika håll, vilket gör det svårt att

jämföra dem med varandra. Frågorna kanske borde ha formulerats på ett annat sätt, och varit mer specifika. Från början planerades delvis en annan tillsynsinsats, men pga svårigheter vid fältinventering, samt att jordbruksbevattningen är ytterst liten i länet så ändrades arbetsinsatsen till att främst handla om ”skrivbordsinventering”.

Länsstyrelsen Östergötland har i tillsynskampanjen valt att fokusera på bevattning och valde ut ett delavrinningsområde i Svartån (DARO ”Ovan Lillån”) som har mycket jordbruksmark, men inga andra verksamheter som har potentiellt stora vattenuttag som Länsstyrelsen känner till. Inom delavrinningsområdet togs uppgifter om de som odlade mer än 15 ha ut från SAM-registret och de som hade tillstånd enligt 11 kap för uttag till bevattning. Till dessa gjordes ett informationsutskick om tillsynskampanjen i mitten av sommaren. I slutet av sommaren gjordes en inventering i fält av bevattningsutrustning, dels till fots och dels med gummibåt. Vid denna inventering hittades endast två uttagpunkter. På hösten skickades en begäran om uppgifter ut till alla utan tillstånd som inte kontaktat oss efter första utskicket. De som har tillstånd förelades att komma in med uppgifter i enlighet med tillståndet. Det viktigaste resultatet är att de tillstånd som finns för vattenuttag i Svartån utnyttjas i väldigt låg grad. Inventeringsresultatet speglar också resultatet från utskick och förelägganden.

Resultat

Texterna i resultatdelen bygger på erfarenheter från samtliga medverkande länsstyrelser, och har samlats in genom ett mindre frågeformulär samt diskuterats vid gemensamma Skypemöten. När länens erfarenheter eller synpunkter är olika har detta noterats. Det kan dock konstateras att de medverkande länsstyrelsernas synpunkter i denna del oftare liknar varandra än drar åt olika håll.

Tillsynskampanjens samlade resultat

Tillsynskampanjen visar att de flesta verksamhetsutövare inte mäter sina vattenuttag. Orsakerna till detta bedöms vara att det generellt är ett svagt kunskapsläge kring verksamhetsutövarnas krav på egenkontroll, att det krävs ett arbete för att faktiskt löpande kontrollera vattenuttaget och att det inte är villkorat i beslut till tillståndet/anmälan att mätning ska ske. Vidare har tillsynsmyndigheten inte bedrivit någon större tillsyn vilket troligen medfört att verksamhetsutövarna inte pådrivits att mäta sina vattenuttag samt att ingen tradition finns att mäta vattenuttag hos lantbrukare och privatpersoner. Sammantaget görs bedömningen att det behövs mer incitament för att få verksamhetsutövare att mäta sina faktiska vattenuttag.

Tillsynskampanjen visar också att de verksamhetsutövare som faktiskt mäter sina vattenuttag ofta har relativt stora vattenuttag. Det kan konstateras att större bevattningssamfälligheter och företag oftare mäter sina uttag jämfört med säsongsbetonade och mindre verksamhetsutövare. Samtliga verksamhetsutövare som tar vatten till allmän vattenförsörjning mäter sitt vattenuttag. Troligen mäter

också verksamhetsutövare med relativt nya tillstånd sina vattenuttag oftare, då det i nyare tillstånd är vanligare med villkor som anger mätning av uttagen vattenmängd.

Vattenuttagstillsyn utöver tillsynskampanjen

De flesta länsstyrelser anger att inget aktivt egeninitierat tillsynsarbete av vattenuttag bedrivs utöver tillsynskampanjen. Ofta har tillsynen vad gäller vattenuttag hittills istället handlat om händelsestyrd tillsyn då klagomål inkommit. Tillsyn av vattenuttag är främst nedprioriterat på grund av ekonomiska resurser och tidsbrist. Länsstyrelserna anger också att lagstiftningen kring vattenuttag är svår och otydlig, att det finns kunskapsbrist i hur tillsynen kan bedrivas på bästa sätt samt att tillsyn av vattenuttag ofta blir många och långa ärenden som kan kräva mycket resurser. Det har hittills inte funnits något tryck uppifrån att tillsynsmyndigheten ska lägga tid på vattenuttagstillsyn. Några län anger också att det är först under de senaste åren som torka/vattenbrist varit ett problem i länet och behovet av tillsyn har därför tidigare bedömts som lågt.

De flesta länsstyrelser, men inte alla, anger att de har ett heltäckande tillsynsregister över tillståndsgivna yt- och grundvattenuttag samt ytvattenuttag som har anmälts i Älvan. Ingen länsstyrelse anger att de har ett tillsynsregister över vattenuttag som åberopar 11 kap 11-12 §§ MB.

Svårigheter som lyfts fram

Flera länsstyrelser gör bedömningen att det är svårare att bedriva tillsyn på grundvattenuttag än ytvattenuttag. Grundvattenuttag är mer spridda, medan ytvattenuttag är koncentrerade längs med vattendrag eller i sjöar. Grundvattenuttag är också mer dolda och svårare att hitta jämfört med ytvattenuttag. De särskilda svårigheter som lyfts kring tillsyn av grundvattenuttag medför att det bedöms finnas behov av särskilt stöd och vägledning till länsstyrelserna vad gäller detta.

Den data som har samlats in i tillsynskampanjen har i många fall varit verksamhetsutövarnas egna handskrivna uttagsdata. Det har varit svårt att tyda dessa anteckningar och det saknas ofta koordinater, fastighetsbeteckningar. Det bedöms finnas ett behov av att ensa verksamhetsutövarnas sätt att rapportera tidsserier med vattenuttagsdata för att underlätta den framtida datainsamlingen. Detta skulle kunna genomföras genom att ta fram enkla mallar som kan användas vid till exempel bevattningsuttag, grundvattenuttag mm.

Det är ännu oklart var tidsserier om vattenuttagsdata ska lagras. Eventuellt kanske det går att utveckla Älvan vidare, men det kan också vara så att data på något sätt ska hanteras nationellt av SMHI. Dessa frågor har inte lösts i detta arbete, utan är något som behöver utvecklas vidare.

Det kan konstateras att de vattenuttag som tillsynskampanjen har behandlat ofta är relativt små. Det kan också konstateras att det är oklart på vilket sätt arbetet med mindre vattenuttag utanför konkurrens- och bristområden bör hanteras. Hur ska man avgöra hur stora vattenuttagen ska vara för att ”kvala in” bland de som bör tillsynas? På vissa platser finns några enstaka små vattenuttag. På andra platser finns flera uttag på ett och samma ställe som var och en för sig är ungefär lika små. Sammanlagt kan det totala uttaget av vatten på en plats dock vara så stort att det kanske skulle vara värt att utföra tillsyn. Hur ska man hantera det? Och hur ska man i så fall avgöra när man har kommit till den punkt då tillsyn behöver utföras?

Information om vattenuttag var under den tid projektet pågick inte informationsklassad och de tidsserier som länen tog fram inom tillsynskampanjen hanterades därför av SMHI som skyddsvärd och skickades med kryptering som en försiktighetsåtgärd. Hanteringen av data var alltså inte för att informationen bedömts som skyddsvärd utan för att länen inte skulle dela eventuellt skyddsvärd information. En annan anledning var för att testa metodiken. Den relativt begränsade vattenuttagsdata som hanterats inom tillsynskampanjen bedöms av de medverkande länsstyrelserna utan större problem kunna hanteras på detta sätt. Däremot verkar det orimligt att all vattenuttagsdata som i framtiden kommer behöva samlas in i Sverige ska hanteras som hemlig. Vidare måste de centrala myndigheterna (SMHI, Livsmedelsverket, SGU, HaV och Vattenmyndigheterna) ta ett större helhetsgrepp kring informationssäkerhetsfrågan. Det är inte rimligt att olika centrala myndigheter hanterar informationssäkerhetsfrågan på olika sätt i vägledning och remisser. Länsstyrelserna har också ett ansvar att vägleda kommunerna, där det blir allt tydligare att informationssäkerhet måste hanteras på liknande sätt i hela landet.

Övriga slutsatser

- Att samarbeta över länsgränserna i ett gemensamt tillsynsprojekt har känts givande. Kanske att länen borde kunna arbeta på detta sätt även i framtiden, och då kanske ha en mer gemensam inriktning gällande metod och/eller verksamheter att tillsyna.
- Förhoppningsvis har arbetet med att skicka ut enkäter ökat verksamhetsutövarnas medvetenhet kring deras vattenuttag och fått dem att fundera på att installera en vattenmätare för att ha en bättre egenkontroll.
- När man jobbar med ett så här kort projekt är det viktigt att avgränsa projektet på rätt sätt. Det tar tid att skicka ut skrivelser och förelägganden samtidigt som påminnelser ofta behöver skickas ut, vilket behöver tas med i tidsplanering av tillsynsprojekt.
- Att samla alla berörda till ett informationsmöte bedöms som ett bra sätt att starta upp tillsyn inom ett område. Det ger en personlig kontakt och medför också att verksamhetsutövare kan förbereda sig bättre. Ett fysiskt

möte kan också underlätta informationen till verksamhetsutövare kring vattenuttag och det tillstånd de har att följa.

- Ett tillståndsgivet vattenuttag betyder inte alltid att det faktiskt görs ett uttag av vatten.
- Informationsutskick är ett bra sätt att jobba på, till exempel via Länsstyrelsernas tidning som skickas ut till alla lantbrukare.
- Det är viktigt att ta hjälp av människor som har lokalkännedom för att identifiera eventuella vattenuttag. I det här projektet har kommunala miljökontoren kontaktats och de har varit till mycket stor hjälp. Kontakter har även tagits med länsstyrelsernas miljöfunktion som utför tillsyn på några större industrier i området.
- Vid tillsynsbesök i fält är tidpunkten viktig, eftersom bevattning sker under en relativt kort period på året. Det är dock relativt enkelt att se uttagspunkter när man inventerar uttagsslangar i fält från vattnet. Det är bra att innan man ger sig ut titta på flygfoton av sträckan man ska inventera för att undersöka framkomligheten.

Behov av helhetsperspektiv

Många olika intressenter på vattenresursen kan identifieras, till exempel allmänt dricksvatten, enskilt dricksvatten, jordbruk, industrier, vattenkraft, bevattning. Även ekosystemen har ett behov av vatten för att fungera. I tillsynskampanjen har det blivit tydligt att alla intressen kring en vattenresurs i ett avrinningsområde eller ett grundvattenmagasin måste ses i en helhet. Det behövs en mer långsiktig planering som tar hänsyn till både tillgång och användning av vattenresurserna. Att beräkna vattenbalanser kommer att bli ett allt viktigare verktyg, särskilt i områden med bristande vattentillgångar. Det bedöms därför finnas behov av att verksamhetsutövare börjar mäta sina vattenuttag. Troligtvis kommer inte schablonberäkningar att räcka i ett långsiktigt perspektiv, särskilt inom problemområden.

Genom klimatförändringarna kommer tillstånd för vattenuttag enligt 11 kap miljöbalken att bli en allt viktigare åtgärd för att få en rättighet till sitt uttag av vatten. Alla vattenanvändare har ett arbete framför sig att säkra upp vattentillgången, där rätten att använda vattnet, såsom lagstiftningen ser ut idag, i första hand bestäms av den som först ges tillstånd.

Det bedöms finnas ett behov av att lyfta fram och långsiktigt värna uttag för dricksvatten jämfört med andra samhällsintressen. Enligt vattenmyndigheterna saknade 56 % av de allmänna vattentäkterna i Sverige tillstånd enligt 11 kap miljöbalken för uttag av yt- och grundvatten år 2018. Detta bedöms särskilt vara ett problem i områden med många intressenter på vattenresurserna. Två av de medverkande länen i tillsynskampanjen anger att deras nästa steg i arbetet med tillsyn av vattenuttag kommer att handla om tillsyn av allmänna vattentäkters vattenuttag.

Det är oklart på vilket sätt omprövningen av vattenkraftens tillstånd kommer att påverka andra vattenintressens vattenuttag.

Ofta finns en vilja hos branschorganisationer och politik att jordbruksnäringarna värnas. Men frågan är om intressena värnas på rätt sätt när de inte sker någon som helst tillsyn över vattenuttagen, eller när lagstiftningen medger undantag. Om livsmedelsstrategin ska kunna bli verklighet samtidigt som klimatförändringar och en större konkurrens om vattenresurserna infaller så kommer jordbrukets vattenuttag att behöva mätas, tillsynas och troligen tillståndsprövas på ett annat sätt jämfört med idag.

Tillsynen framöver

Arbetet med tillsynskampanjen har visat på ett antal områden inom vattenuttagstillsynen som behöver utvecklas och arbetas vidare med. Nedan görs en genomgång av inkomna synpunkter och förslag som på olika sätt diskuterats inom tillsynskampanjen.

Sverige är ett avlångt land och förhållandena skiljer sig åt mycket, vilket är en utmaning bland annat i arbetet med tillsyn och vattenuttag. Vissa delar av tillsynen kanske främst handlar om det arbete som framöver behöver genomföras i södra Sverige, medan till exempel tillsyn för vattenuttag av allmän vattenförsörjning behöver utvecklas i hela Sverige.

Länsstyrelsernas arbete

För att länsstyrelserna ska kunna kartlägga och tillsyna samtliga vattenuttag kommer ett helhetsgrepp och ett tvärsektorielt arbete vara nödvändigt för att få en överblick av vattenuttagens omfattning. Vattenuttagstillsyn kan genomföras tillsammans med de som bedriver annan tillsyn över en verksamhet, till exempel via djurgårdar, industrier, bergtäkter och livsmedelsanläggningar.

Det finns också ett behov av att kartlägga tillstånd utan tidsbegränsning, tillstånd med bristfälliga villkor, tillstånd där vattenuttaget upphört och tillstånd där det tillståndsgivna uttaget överstiger verksamhetens faktiska behov.

Tillsynskampanjen visar också vikten av att det i tillstånd för vattenuttag skrivs tydliga villkor. Otydligheter i villkor medför otydlighet för både tillsynsmyndighet och verksamhetsutövare. Länsstyrelserna kan arbeta för att tydligare villkor ställs i tillstånd och i beslut om anmälan. Till exempel kan krav ställas på att vattenuttag ska mätas och rapporteras. Detta gäller både tillståndspliktiga vattenverksamheter, anmälningspliktiga vattenverksamheter, men bör även kunna införas som villkor i till exempel 9 kap tillstånd för djurgårdar och bergtäkter med vattenbortledning. Något län anger att de i beslut vid anmälan om vattenverksamhet för vattenuttag brukar ha med försiktighetsmålet: *Vattenuttaget ska kontrolleras genom att protokollföra när*

uttag sker samt storleken på uttaget. Egenkontrollen ska sparas under minst 5 år och kunna redovisas på begäran av Länsstyrelsen.

Länsstyrelsernas önskemål till nationella myndigheter

Idag saknas nationella vägledningar för tillsyn, prövning och egenkontroll av vattenuttag (jämför material som finns för tex markavvattning, dammar, vattenkraft och vattenskyddsområden). Ska länsstyrelserna kunna arbeta bredare och mer systematiskt med prövning och tillsyn av vattenuttag kommer nationella vägledningar/handledningar behöva tas fram och Miljösamverkan Sverige projekt med fokus på vattenuttag prioriteras. Nationella vägledningar och riktlinjer behövs så att det görs liknande bedömningar och ställs samma krav i hela landet. Flera länsstyrelser anger också särskilda svårigheter kring tillsyn av grundvattenuttag, och önskemål finns att detta särskilt lyfts i vägledning/handledning. Det finns också behov av att nationellt ta fram exempel på bra sätt att skriva tydliga villkor för tillstånd för yt- och grundvattenuttag, samt vid anmälan av ytvattenuttag.

Samtliga länsstyrelser har inom tillsynskampanjen påtalat den otydlighet som finns i dagens lagstiftning vad gäller vattenuttag. Det bedöms vara ett problem att så många vattenuttag saknar tillstånd, och det är en brist att det inte går att anmäla grundvattenuttag. Det behövs förtydliganden kring vad som omfattas av undantagen med avseende på bevattning och husbehov (11 kap 11-12 §§ Miljöbalken) samt hur dammar utan tillflöden ska hanteras juridiskt, är det ytvattenuttag eller grundvattenuttag? Vidare bedöms lagstiftning kring enskilda vattentäkter vara otydlig, där det exempelvis inte sker någon tillsyn över brunnborrarna som har ett stort ansvar vid borrning av enskilda vattentäkter.

Det behövs tydligare nationella riktlinjer och strategier för hur större grundvattenuttag ska hanteras i bristområden där många intressenter finns kring grundvattenresursen. Det kommer att bli allt viktigare att arbeta med vattenbalanser, men på vilket sätt ska vattenbalanserna tas fram och vems är ansvaret för att en långsiktig helhetsbild tas fram, särskilt när flera intressenter finns på grundvattenresursen? På vilket sätt kan och bör modellering användas? Vilka kumulativa effekter och konsekvenser kan flera grundvattenuttag få på till exempel grundvattenberoende ekosystem, sjöars tillrinningsområde och ett dricksvattenuttag? Det behövs riktlinjer kring vad som är rimligt att ta ut i förhållande till grundvattenbildning – både för grundvattenuttag i jord och berg. Hur ska tillsynsmyndigheten kunna säkerställa att det ställs rätt krav i villkor/försiktighetsmått? Hur definieras ett långsiktigt hållbart grundvattenuttag? På vilket sätt bör risk för saltvatteninträngning hanteras i tillståndsprövningar? Hur får vi tillståndsprövningar att handla om vattenresursen som helhet, och inte varje vattenuttag för sig?

På liknande sätt behövs det riktlinjer och strategier för ytvattenuttag när många intressenter finns kring ytvattenresursen. Tillförlitligheten av modellering av

flöden i mindre vattendrag behöver förbättras då det sällan finns uppmätta flöden i mindre vattendrag. Detta för att säkerställa att beslut fattas på förutsättningar som efterliknar de naturliga förhållandena så långt som möjligt och att det ställs rätt krav i villkor/försiktighetsmått. Det behövs också vägledning kring hur mycket/många vattenuttag ett mindre vattendrag tål innan det behövs tillstånd och vilka konsekvenser flera vattenuttag i ett system kan få.

Bevattningsav jordbruksgrödor behöver styras mer mot att vatten i större grad tas från bevattningsdammar. Resultaten från tillsynskampanjen visar att vilka vattenresurser som används till bevattning av jordbruksmark många gånger är olika i olika delar av Sverige. Det saknas en helhetsbild över bevattningsintresset, där en avvägning mellan vattenuttag i vattendrag, sjöar, grundvattenmagasin eller bevattningsdammar bör diskuteras från nationellt håll. Det finns en risk om tillsyn av bevattning i vattendrag med stora biologiska värden genomförs så styrs bevattningsuttagen istället till vattenuttag i grundvattenresursen.

Det finns också behov av att arbeta mer förebyggande med informationsinsatser riktat mot olika typer av vattenuttag (bevattningsuttag, uttag av privatpersoner, större enskilda grundvattentäkter). Det bedöms behövas tas fram branschspecifika riktlinjer för hur mätning av vattenuttagen bör se ut, med vilken frekvens och hur uppföljning ska ske.